Munții Pădurea Craiului, cu colinele acoperite cu păduri de foioase, ating în partea lor sudică depresiunea Beiușului cu care se îngemănează prin mulțimea văilor și pîraielor ce se contopesc apoi în Crișul Negru. Una dintre ele, Valea Roșiei, al cărei nume e împrumutat de la satul de obîrșie al izvoarelor ei, străbate în lungimea sa de circa 25 km cîteva sate, care prin evoluția lor istorică, prin starea actuală de păstrare a unor obiective etnografice, justifică problematica prezentei lucrări în elaborarea căreia, alături de cercetările de pe teren și bibliografia de specialitate, am inclus și cîteva relatări rezultate din cercetarea unor documente de arhivă.

Configurația geografică a terenului, dealuri împădurite alternînd cu platouri de fînațe și cu o îngustă fîșie de pămînt arabil pe cele două maluri ale Văii Roșiei, unde se resimte ceva din clima dulce de esență mediteraniană a depresiunii Beiușului, a favorizat apariția timpurie în istorie a unor așezări stabile.[1]

Terenul arabil propice semănăturilor, mai ales celor cerealiere, era destul de redus ca întindere, iar productivitatea, determinată de existența solului podzolic, scăzută. Și totuși ocupația de bază a locuitorilor acestor meleaguri era agricultura și numai în completarea acesteia veneau apoi, în ordine: păstoritul, pomăritul și munca la pădure.

O mare parte din locuitorii satelor Roșia, Căbești, Josani, Remetea, Șoimuș, Pocola, mai ales în lunile de vară și de toamnă, luau drumul cîmpiei bănățene de unde nu se reîntorceau decît odată cu căderea iernii. Practica muncilor de sezon în Banat este frecventă și azi, scăzînd, evident, odată cu multitudinea prefacerilor contemporane.

Istoricul morăritului pe Valea Roșiei

Plugul cu brăzdar de fier, ce-n secolul al XII-lea era răspîndit în toată Transilvania[2], ca și perfectionarea altor unelte de producție, a dus la creșterea productivității muncii în agricultură și

[1] Documentar aceste sate sînt atestate astfel: Roșia 1445, Căbești 1552, Josani 1584, Remetea 1422, Soimuș 1213, Pocola 1422 (Vezi Suciu Coriolan, Dicționar istoric al localităților din Transilvania).

[2] Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Ed. Acad. Cluj, 1954.

Das Pădurea Craiului-Gebirge mit seinen von Laubwäldern bedeckten Kuppen geht im Süden in die Beiuș-Senke über, mit der es durch zahlreiche Bäche und Quellen, die schließlich in der Schwarzen Kreisch zusammenfließen, gleichsam verbunden ist. Einer davon, der Valea Roșie genannte Bach, dessen Namen von dem Dorf herrührt, das in seinem Quellgebiet liegt, streift während seines etwa 25 km langen Laufes mehrere Dörfer, die durch ihre geschichtliche Entwicklung und den gegenwärtigen Erhaltungsstand einiger ethnographischer Einheiten, die vorliegende Arbeit bedingten. Außer den Ergebnissen der Untersuchungen im Gelände und des Studiums der entsprechenden Fachliteratur wurde bei der Zusammenstellung dieser Arbeit auch versucht Hinweise zu verwerten, die sich aus Archivstudien ergaben.

Die geographische Beschaffenheit des Gebietes (bewaldete Höhen wechseln mit Heuwiesen und schmalen Streifen Ackerland an beiden Ufern des Valea Roșiei-Baches ab — etwas von dem milden Mittelmeerklima der Beiuș-Senke ist spürbar), begünstigte schon frühzeitig die Gründung dauerhafter menschlicher Ansiedlungen.[1]

Das für Ackerbau, besonders für Getreidekulturen geeignete Gelände war von geringer Ausdehnung und infolge der Podsolerde nicht sehr ertragreich. Dennoch bildete die Landwirtschaft die Hauptbeschäftigung der Bevölkerung und bloß als Ergänzung kamen noch in der Reihenfolge der Aufzählung Schafzucht, Obstbau und Waldarbeit hinzu.

Ein großer Teil der Bewohner von Roșia, Căbești, Josani, Remetea, Soimuș, Pocola und anderen Dörfern wanderten besonders in den Sommer- und Herbstmonaten in die Banater Ebene, von wo erst der Winteranfang sie wieder heimbrachte.

Die Geschichte des Mühlenwesens im Roșia-Tal

Der Pflug mit eisener Pflugschar, der im 12. Jahrhundert in ganz Siebenbürgen[2] Verbreitung gefunden hatte, und die Verbesserung der übrigen Geräte führte zu einer Erhöhung der Arbeitsproduktivi-

[1] Urkundlich werden diese Dörfer wie folgt erwähnt: Roșia 1445, Căbești 1552, Josani 1584, Remetea 1422, Șoimuș 1213, Pocola 1442 (S. Suciu Coriolan, Dicționar istoric al localităților din Transilvania).

[2] Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Ed. Acad., Cluj, 1954.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

implicit la dezvoltarea morăritului. Practicarea morăritului este în funcție de existența cerealelor, a căror sursă am văzut-o, dar și de existența apei, de care numai unele sate beneficiau, altele nu. Astfel că numărul morilor dintr-un sat depășea necesitățile locuitorilor lui, ele deservind și pe „lătureni", cum este cazul morilor din Șoimuș. În cadrul aceluiaș sat se poate constata chiar o anumită „repartizare" naturală a populației către una sau alta din mori, fapt devenit cu timpul o adevărată tradiție.[3]

Ca și-n alte părți ale Transilvaniei, morarii nu s-au desprins de-a lungul veacurilor de agricultură. În evul mediu, ca orice iobag, aveau un lot de pămînt după care plăteau dijmă alături de o rentă în bani pentru practicarea morăritului. Marea majoritate a morarilor nu aveau instalații în proprietate exclusivă, ele fiind ale feudalului, laic sau bisericesc, și care, ca și-n alte părți ale Transilvaniei, le arendează.[4]

A construi o moară[5] nu era o treabă chiar atît de ușoară, existînd anumiți oameni care se ocupau cu ridicarea unor astfel de stabilimente[6], iar fiindcă pe la 1600 valoarea unei mori era între 40—60 florini[7], majoritatea morilor erau ale cnejilor sau voevozilor locali (kenez habet molam)[8], sau în proprietate de grup a mai multor țărani.[9]

Urbariul de la 1600 nu amintește de valoarea censului, datorat de morarii din zona de care ne ocupăm, dar cu siguranță el trebuia să fi fost apropiat, dacă nu identic, cu cel datorat de morarii din Poiana, și care consta în: „o cergă sau pătură (lodicem vel tegulam) sau în locul ei un fl.' de asemenea un porc îngrășat sau în loc 1 fl., un miel castrat sau berbec ... sau în loc 1 fl."[10] Se

[3] Informator Tiboc P a ș c ă din Căbești.

[4] Cornel I r i m i e, *Tipuri tradiționale de instalații tehnice populare în zonele sudice ale Hunedoarei*, în Acta Musei Devensis-Sargetia V, 1968, p. 540.

[5] Este știut că-n evul mediu sub numele de moară se înțelegea de fapt mai multe ocupații legate de folosirea apei: moara de cereale (în Valea Roșiei făcîndu-se distincție între „moară", ceea ce presupune existența a două pietre de măcinat și „rîșniță" ce avea o singură pereche de pietre), moara de postav, moara de scînduri, moara de hîrtie. În lucrarea de față ne referim numai la morile de cereale, indiferent de numărul pietrelor ce-l aveau.

[6] În prezent există doar unul singur — Dumea Ioan în vîrstă de 68 de ani, din satul Josani.

[7] David P r o d a n, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol II, Ed. Acad. București, 1968, p. 847.

[8] I d e m, p. 846.

[9] Proprietatea de grup s-a păstrat pînă în zilele noastre. De pildă o moară din Remetea, părăsită în 1966, avea nu mai puțin de 24 de proprietari ce-și împărțeau între ei „uiumul", după contribuția adusă la construirea sau repararea morii precum și după cuantumul muncii prestate (Inf. Ilie L a z ă u din Căbești).

[10] David P r o d a n, *op. cit.*, p. 852.

tät in der Landwirtschaft und trug somit auch folgerichtig zur Entwicklung des Mühlenwesens bei. Dieses hängt einerseits vom Getreide, anderseits aber auch von dem Vorhandensein fließender Gewässer ab, die einigen Dörfern zur Verfügung standen, anderen jedoch nicht. So kommt es, daß die Anzahl der Mühlen in manchem Dorf die Bedürfnisse seiner Einwohner überstieg, weil oft auch die Nachbargemeinden zu bedienen waren, so z. B. durch die Mühlen in Șoimuș. Innerhalb ein und desselben Dorfes läßt sich sogar eine natürliche „Einteilung" feststellen, durch die die Bewohner auf diese oder jene Mühle festgelegt waren, was sich mit der Zeit zu einer wahren Tradition entwickelte.[3]

Auch hier, wie in anderen Gebieten Transsilvaniens, gaben die Mühlenbesitzer die Landwirtschaft im Lauf der Zeit nicht auf. Im Mittelalter besaßen sie, wie jeder andere Leibeigene eine Parzelle Ackerland, daß sie zu Abgaben verpflichtete, und daneben zahlten sie noch eine Sondersteuer für die Mühle. Die meisten Müller waren nicht Alleinbesitzer der Mühlen, diese waren vielmehr Besitz der weltlichen oder kirchlichen Feudalherrn, welche sie, wie übrigens auch in anderen Gebieten Transsilvaniens, verpachteten.[4]

Eine Mühle zu errichten[5] war nicht leicht, da sich eigens darauf ausgerichtete Baumeister mit dem Bau solcher Einrichtungen[6] befaßten und da sich um 1600 die Kosten einer Mühle auf 40—60 Florin[7] beliefen, befanden sich die meisten entweder im Besitz der Dorfknesen oder -wojewoden (kenez habet molam)[8] oder sie waren Gemeinschaftseigentum mehrerer Bauern.[9]

Das Urbarium von 1600 erwähnt die Höhe des Zensus, den die Müller dieses Gebietes zu entrichten hatten nicht, aber er mag den Verpflichtungen der Müller in Poiana ähnlich, wenn nicht gleich gewesen sein, und diese bestanden in: einem Teppich oder einer Decke (lodicem vel tegulam) oder statt dessen einem Florin, außerdem waren ein gemästetes Schwein oder ein Fl. und ein verschnittenes Lamm oder ein Schafbock bzw. ein Florin abzuliefern.[10] Es kann mit

[3] Auskunft von Tiboc P a ș c ă, Căbești.

[4] Cornel I r i m i e, *Tipuri tradiționale de instalații tehnice populare în zonele sudice ale Hunedoarei*, in Acta Musei Devensis — Sargetia V, 1968, S. 540.

[5] Bekanntlich bezeichnete man im Mittelalter mit Mühle verschiedene Anlagen, die mit Hilfe des Wassers betrieben wurden: die Getreidemühle (im Roșia-Tal wird zwischen „moară" mit zwei Mühlsteinen und „rîșniță" mit einem einzigen Paar Steinen unterschieden), die Walkmühle, die Sägemühle, die Papiermühle. Die vorliegende Arbeit bezieht sich nur auf die Getreidemühlen, ohne Rücksicht auf die Anzahl der Steine.

[6] Gegenwärtig gibt es nur einen einzigen: Dumea Joan, 68 Jahre alt, im Dorfe Josani.

[7] David P r o d a n, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, Bd. II, Ed. Acad., Bukarest, 1968, S. 847.

[8] E b e n d a, S. 846.

[9] Das Gruppeneigentum hat sich bis in die Gegenwart erhalten. Zum Beispiel hatte eine Mühle in Remetea, die 1966 aufgelassen wurde, nicht weniger als 24 Eigentümer, welche die Mahlmetze nach ihrem Beitrag zum Bau und zur Reparatur der Mühle sowie nach der von jedem geleisteten Arbeit aufteilten (Auskunft von Ilie L a z ă u, Căbești).

[10] David P r o d a n, *a. a. O.*, S. 852.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

poate afirma cu certitudine că-n Valea Roșiei au existat mori de apă și înainte de 1600, căci la 1445 voievodul de Remetea avea sub cîrmuirea sa 5 sate. Cercetări viitoare vor confirma, sau poate infirma, această enunțare deocamdată ipotetică. După 1600, mai precis în anul 1733, într-un registru în care sînt înscrise dijmele către Episcopia catolică de Oradea, sînt fixate și obligațiile iobăgești ale țăranilor posesori de „mola" sau „molendino", printre ei numărîndu-se și doi morari din Căbești și unul din Remetea.[11] Dijma era destul de ridicată dacă ținem cont și de faptul că numai circa jumătate de an practicau morăritul fie din lipsă de cereale, fie de apă, sau datorită înghețului.

După legea privitoare la desființarea iobăgiei din Transilvania în 1848 nu s-a ajuns la o prea mare îmbunătățire a sorții țăranilor, fiind fără improprietărire. Dar datorită creșterii productivității muncii ca urmare a perfecționării mijloacelor de producție, numărul morilor de apă sporește simțitor, astfel că la ora actuală marea majoritate a instalațiilor își găsesc începuturile în secolul al XIX-lea, păstrîndu-se, însă, aspectul lor tradițional, cu sisteme de acționare arhaice ca și-n veacurile anterioare.

Contactul tot mai strîns cu orașul, de unde se procură acum pîinea sau făina, a făcut ca în ultimii 10 ani numărul morilor de apă să scadă simțitor. Dacă în 1960 pe Valea Roșiei funcționau 23 de instalații, azi mai există doar 13, din care două în curs de părăsire.

Aspectul etnografic

În zona cercetată întîlnim două tipuri distincte de instalații de măcinat:

a) cu admisie superioară;

b) cu admisie inferioară.

a) În categoria primă se încadrează morile în care apa canalizată din iaz cade în cupele roții de lemn (*fig. 1* și *2*). Construirea acestui tip a fost determinată de mai multe cauze. În primul rînd de faptul că necesita o cantitate de apă mai redusă, învîrtirea roții cu cupe făcîndu-se și datorită vitezei apei, dar și datorită greutății apei ce umplea cupele. Pe de altă parte tipul acesta necesită o diferență de nivel destul de mare a instalației față de canalul de aducțiune a apei. Așa se explică faptul că mori cu cupe întîlnim numai în satele Roșia și Căbești din amontele văii.

b) La morile cu admisie inferioară, în locul roților hidraulice cu cupe avem roți cu palete. În acest caz chiar dacă viteza apei nu este atît de mare, este nevoie de un debit cu mult mai mare.

[11] Arhivele Statului, Filiala Oradea, Fondul nr. 2, Registru pentru descrierea domeniului Beiuș a Episcopiei greco-catolice din Oradea (1733), filele: 353 și 357.

Sicherheit behauptet werden, daß schon vor 1600 im Valea Roșiei-Tal Wassermühlen bestanden haben, denn im Jahre 1445 besaß der Wojewode von Remetea 5 Dörfer. Künftige Untersuchungen werden diese vorläufig hypothetische Behauptung entweder erhärten oder vielleicht auch widerlegen. In einem Register des katholischen Bistums Oradea nach 1600 oder genau 1733, das die Abgabenverpflichtungen der bäuerlichen leibeigenen Besitzer von „mola" oder „molendino" enthält, finden sich auch zwei Mühlenbesitzer aus Căbești und einer aus Remetea.[11] Die Abgabe war ziemlich hoch, wenn man bedenkt, daß die Mühlen entweder aus Getreide- und Wassermangel oder aber infolge des Zufrierens der Bäche nur etwa das halbe Jahr über in Betrieb waren.

Das Gesetz über die Aufhebung der Leibeigenschaft im Jahre 1848 in Transsilvanien brachte, da es keine Landzuweisung an die Bauern enthielt, diesen keine erhebliche Verbesserung ihrer Lage. Die Anzahl der Mühlen wuchs jedoch infolge der steigenden Arbeitsproduktivität, die ihrerseits den verbesserten Produktionsmitteln entsprach, merklich an, was erklärt, warum die meisten heute bestehenden Mühlen vom Anfang des 19. Jh. stammen, dabei aber ihr traditionelles Aussehen sowie ihren altertümlichen Antriebsmechanismus aus den früheren Jahrhunderten bewahrten.

Die immer engeren Beziehungen zur Stadt, von wo heute sowohl das Mehl als auch das Brot besorgt wird, haben zur Folge, daß die Anzahl der Wassermühlen in den letzten 10 Jahren zusehend gesunken ist. Obgleich 1960 im Valea Roșiei-Tal noch 23 Mühlen in Betrieb waren, bestehen heute nur noch 13, von denen zwei demnächst aufgelassen werden.

Der ethnographische Aspekt

Im untersuchten Gebiet finden sich zwei Arten von Mühlen:

a) Solche mit oberschlächtigem Wasserrad;

b) Solche mit unterschlächtigem Wasserrad.

a) Zur ersten Art gehören die Mühlen, bei denen das Wasser aus dem Mühlkanal in die Radkammern (cupe) des hölzernen Wasserrades fällt (*Abb. 1, 2*). Die Errichtung solcher Mühlen war durch mehrere Gründe bedingt. Erstens genügten auch kleinere Wassermengen um das Rad, teils durch das Gewicht des die Kellen füllenden Wassers und teils durch dessen Fallgeschwindigkeit, in Bewegung zu setzen. Anderseits forderte diese Art von Antrieb einen ziemlich großen Höhenunterschied zwischen Mühle und Zulaufrinne. So ist es zu erklären, daß Räder mit Radkammen nur in den Dörfern Roșia und Căbești, also am Oberlauf des Baches zu finden sind.

b) Bei den Mühlen mit unterschlächtigen Rädern finden wir dagegen Schaufelräder. In diesem Fall ist der Betrieb auch bei geringerem Gefälle möglich, es erfordert aber eine weit größere Durchflußmenge.

[11] Arhivele Statului, Filiala Oradea, Fondul Nr. 2, Registru pentru descrierea domeniului Beiuș al Episcopiei greco-catolice din Oradea (1733), Blatt 353 und 357.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

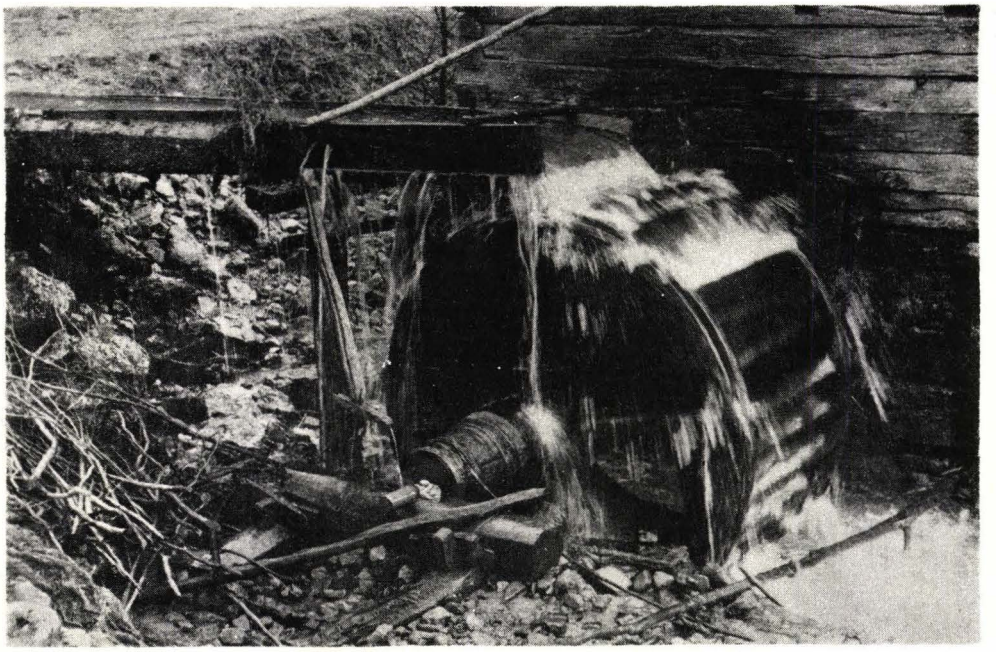

Fig. 1. Moară cu cupe (Tirla Gheorghe, Roșia).

Abb. 1. Zellenradmühle (Tirla Gheorghe, Roșia).

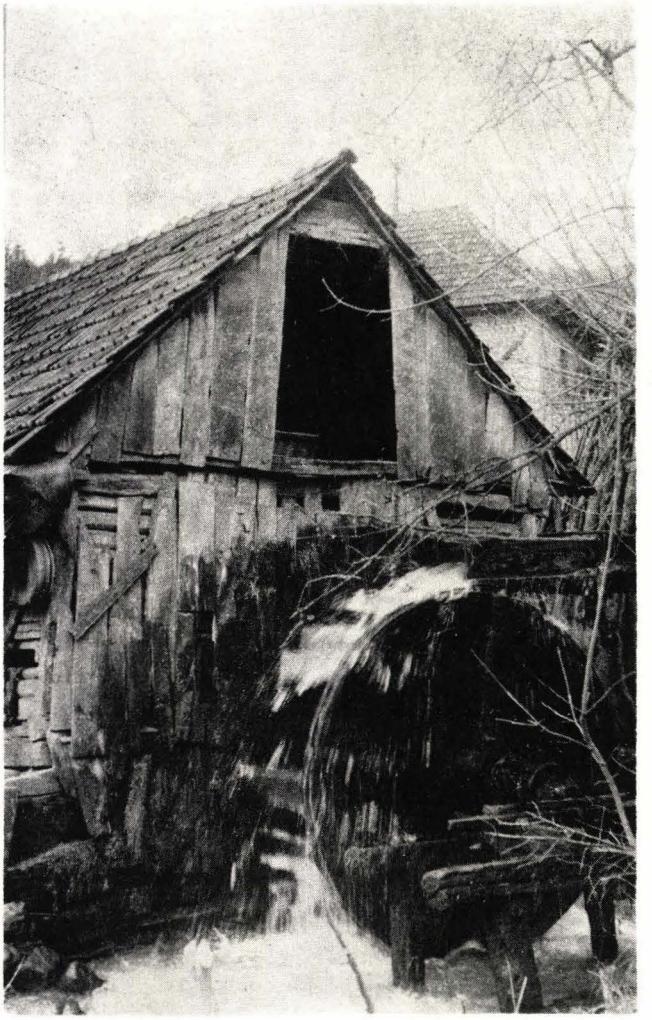

Fig. 2. Moară cu cupe în timpul funcționării (Burtic Ioan, Roșia)

Abb. 2. Zellenradmühle in Betrieb (Burtic Ioan, Roșia).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Din punct de vedere al sistemului de aducțiune a apei, al instalațiilor interioare, ca și al arhitecturii, cele două tipuri nu prezintă deosebiri relevabile. Se constată doar că unele, pe lîngă instalația de măcinat, au și cîte un generator de curent electric pentru nevoile personale — inovație de dată recentă —, și cîte o tocilă, sau ferestrău de scînduri.

Sisteme de aducțiune

În locul unde începe „aracul" (iazul) morii, Valea Roșiei se zăgăzuiește printr-un baraj de derivare (*fig. 3*), al cărui lungime este în funcție de lărgimea albiei rîului, în amonte ajungînd la cca. 25 de metri.

În general barajul se confecționează prin îngrămădirea în calea apei a unor cantități mari de piatră de rîu sau de carieră, sau prin fixarea unui rînd de piloni groși de stejar uniți între ei cu fascine consolidate cu bolovani. Torentul de apă, mai ales în urma ploilor, aduce la vale piatră, mîl, crengi care contribuie și ele în bună măsură la consolidarea barajului. Se întîmplă, însă, și reversul aspectului, cînd puhoiul de apă provoacă fisuri sau chiar smulge întregul sistem de deviere a apei, mai cu seamă primăvara.

Barajul astfel construit dirijează o parte sau chiar toată apa rîului într-un canal de tip irugă construit în debleu, al cărui lățime este în funcție de cantitatea de apă necesară instalației respective. Lungimea aracului este în raport de diferența de nivel a morii față de barajul de derivare precum și de posibilitatea amplasării în teren a instalației. Lungimea minimă se constată la Roșia, unde o moară are un arac doar de 25 m, iar maximă la Josani unde este de 520 m.

Din arac se ajunge în „lada morii", care se compune prin consolidarea cu grinzi groase de stejar a malurilor canalului pentru a evita o eventuală surpare a lor. De lada morii se fixează „stavila" (*fig. 4*), un sistem ce reglează volumul de apă ce intră în jgheabul de formă paralelipipedică la morile cu aducțiune superioară, sau „sărită" (*fig. 5*), la cele cu aducțiune inferioară.

Transmiterea forței motrice

Sistemul de funcționare al acestei instalații este deosebit de simplu. Apa în cădere imprimă roții cu cupe, sau cu „lopești" (palete) o mișcare de rotație care prin intermediul unui „grindei" (ax) pune în mișcare „roata cu măsele" (*fig. 6*) și anexa. De aici cu ajutorul unui dispozitiv numit „crînc", fixat într-un ax vertical de oțel, mișcarea se transmite la roata „umblătoare" (fixată în „părpăriță"), care macină grăunțele.

Sub coșul de forma unui trunchi de piramidă inversat, boabele cad în „trocuț", care cu ajutorul unei sfori se poate ridica, sau coborî după nevoie. Căderea ritmică a boabelor se realizează prin

Was den Mühlkanal, die Inneneinrichtung und die Bauweise betrifft, so sind zwischen den beiden erwähnten Arten keine großen Unterschiede. Es kann höchstens festgestellt werden, daß einige Mühlen außer der Mahlvorrichtung als Errungenschaften der letzten Zeit noch einen Generator zur Stromerzeugung für den Eigenbedarf, einen Schleifstein oder ein Sägegatter besitzen.

Die Wasserzufuhr

Am oberen Ende wo der „arac" genannte Mühlkanal beginnt, staut sich der Valea Roșie-Bach an einem Stauwehr (*Abb. 3*), dessen Länge von der Breite des Flußbettes abhängt; am Oberlauf ist es bis zu etwa 25 m breit.

Im allgemeinen besteht das Wehr aus angehäuften Fluß- oder Bruchsteinen oder es wird aus in den Boden gerammten Eichenstämmen errichtet, die durch Rutengeflecht verbunden und mit Steinblöcken abgestützt sind. Die Strömung, die besonders nach Regenfällen Steine Schlamm und Äste zu Tal schwemmt, trägt ebenfalls sehr zur Befestigung der Dämme bei. Mitunter, besonders im Frühling, geschieht jedoch auch das Gegenteil, daß nämlich das Schmelzwasser Brüche verursacht, oder gar den ganzen Staudamm mitreißt.

Der beschriebene Staudamm leitet einen Teil oder auch das ganze Wasser des Baches in den Mühlkanal, dessen Breite von der Wassermenge abhängt, die die ganze Einrichtung benötigt. Die Länge ist vom Höhenunterschied zwischen Wehr und Mühle abhängig, sowie von den Baumöglichkeiten im allgemeinen. Die kürzeste Rinne, 25 m, bei einer der Mühlen, findet sich in Roșia. Die Längste, 520 m, ist in Josani anzutreffen.

Aus dem Kanal gelangt das Wasser in die „Mühllade", die dadurch entsteht, daß hier die Ufer, um Einstürze zu verhindern, durch mächtige Eichenpfosten noch zusätzlich abgestützt sind. Hier befestigt man eine Schleuse (*Abb. 4*) zur Regelung der Wassermenge, die bei Mühlen mit oberschlächtigem Rad durch ein rechteckiges Gerinne fließt, oder in eine „sărită" (*Abb. 5*), bei solchen mit unterschlächtigem Rad.

Die Energieübertragung

Der Mechanismus dieser altertümlichen Einrichtungen ist denkbar einfach. Die Stoßkraft des Wassers setzt das mit Kellen oder Schaufeln versehene Mühlrad in Bewegung, die Bewegung überträgt sich durch eine Achse auf ein Zahnrad (*Abb. 6*). Dieses wieder ist mit einem Stockgetriebe, das „crînc" genannt wird und eine senkrechte Achse bewegt, in Verbindung und letztere führt zum beweglichen Mühlstein, der die Körner zermahlt.

Unter dem Mahltrichter, der die Form eines umgekehrten Pyramidenstumpfes hat, befindet sich der Rüttelschuh, der „trocuț" genannt wird, und der mit Hilfe einer Schnur nach Bedarf gehoben und gesenkt werden kann. Das gleichmäßige Rinnen der Körner wird durch eine Stange bewerkstelligt, die „techeneaua" heißt, den sich drehenden Mühl-

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fig. 3. Baraj de deviere a apei spre aracul morii (Roşia).

Abb. 3. Stauwehr, durch das das Wasser in den Mühlkanal abgeleitet wird (Roşia).

Fig. 4. Stavila unei mori cu palete (Căbeşti).

Abb. 4. Schleuse einer Schaufelradmühle (Căbeşti).

Fig. 5. „Sărită" şi roată hidraulică cu palete (C.A.P. Căbeşti).

Abb. 5. Schleuse und Schaufelrad einer unterschlächtigen Mühle (LPG Căbeşti).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

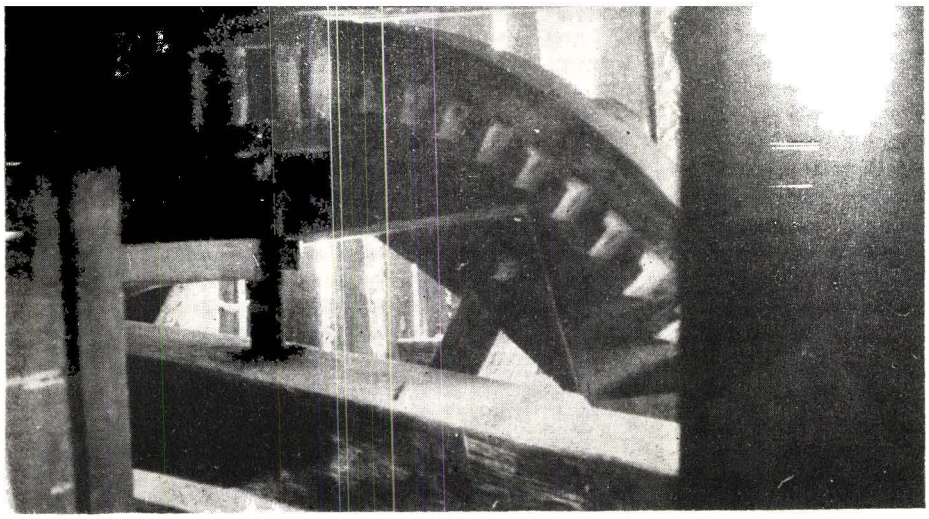

Fig. 6. Roată cu „măsele" și crînc (Căbești).

Abb. 6. „Zahnrad" und „crînc" (Căbești).

vibrarea „trocuțului" de către o tijă ce atinge piatra umblătoare și care se cheamă „techeneauă".

După 1957, unele mori au fost prevăzute și cu site de mătase pentru cernutul făinii, a cărei calitate depinde de vibrația sitei realizată cu ajutorul „încordătorului de sită". În lipsa acestuia calitatea „măcinișului" se realizează coborînd sau ridicînd piatra ce se sprijină la baza axului vertical pe o grindă mișcătoare. Pentru ca făina să nu fie „clindoasă" piatra se bate săptămînal. Pentru baterea pietrelor, cea umblătoare se ridică cu ajutorul unui dispozitiv numit „granic" (*fig.* 7).

Aspectul exterior al morilor

Aspectul exterior al morilor se prezintă ca o casă țărănească de locuit, doar partea dinspre iaz trădînd existența unei instalații hidraulice. Temelia se compune dintr-un șir de bolovani de rîu de jur împrejur. Peste ei se așează cîte o grindă masivă de stejar pe fiecare latură. Pereții a căror structivitate este asigurată de 6 stîlpi numiți „soși" la fiecare capăt cîte unul plus doi la mijloc, sînt fie din bîrne, fie din fascine. În cazul bîrnelor, acestea se îmbină la capete în sistemul „coadă de rîndunică". Și-ntr-un caz și-n altul pereții lipiți cu pămînt se spoiesc periodic cu var.

Clădirea, de formă dreptunghiulară, se compune din două încăperi, una în care este instalația de măcinat și care nu are tavan, și o cameră de locuit. În zidul ce desparte cele două camere este tăiată o fereastră pentru ca în vremurile mai

stein berührt und dadurch den „trocuț" in Vibration versetzt.

In letzter Zeit, nach 1957 wurden zahlreiche Mühlen mit seidenen Sieben zum Aussieben des Mehles versehen. Die Qualität des Mehles hängt von der Vibration des Siebes ab, die durch einen Siebspanner geregelt werden kann. Wenn kein Sieb vorhanden ist, kann die Qualität des Mehles dadurch geregelt werden, daß der Stein gehoben oder gesenkt wird. Das geschieht durch einen beweglichen Balken, auf dem die Senkrechtachse des Mühlsteines an ihrem unteren Ende ruht. Damit das Mehl nicht Knötchen bekommt, klopft man den Stein wöchentlich ab. Zu diesem Zweck wird der bewegliche Stein mit Hilfe einer „granic" genannten Steinwinde angehoben (*Abb.* 7).

Die Außenansicht der Mühlen

Von außen gleichen die Mühlen einem Bauernhaus, das nur auf der dem Mühlgraben zugekehrten Seite seine Bestimmung zeigt. Das Fundament besteht ringsum aus einer Lage von Flußsteinen, über die auf jeder Seite je ein massiver Eichenbalken gelegt ist. Die Wände, deren Festigkeit durch 6 „șoși" genannte Holzpfeiler gewährleistet wird, und von denen je einer an den 4 Ecken und je einer in der Mitte der Wände angebracht ist, bestehen entweder ebenfalls aus Balken oder aus Rutengeflecht. Werden Balken verwendet, so sind diese an den Ecken durch „Schwalbenschwanzverzinkung" verbunden. In beiden Fällen werden die mit Lehm beworfenen Außenwände von Zeit zu Zeit mit Kalk geweißt.

Das rechteckige Gebäude ist in zwei Räume geteilt. Der eine enthält das Mahlwerk und besitzt keinen Dachboden, der andere dient als Wohnraum. Der Mahlraum dient gleichzeitig als eine Art Vorraum, denn nur durch ihn kann man in die Wohnung des Müllers gelangen. Die Trennwand ist mit einem Fensterchen versehen, durch das bei kalter Jahreszeit das Mahlen vom geheiz-

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

friguroase procesul de măcinare să poată fi urmărit din camera încălzită. Căpriorii acoperişului, în număr ce variază între 8—12, se sprijină pe un coronament compus din patru „grinzele". Peste ei se bat stinghii de brad numite „leţuri" pe care se sprijină în prezent ţigla, iar odinioară şindrila sau scîndurile de brad.

ten Zimmer aus überwacht werden kann. Die Dachsparren, deren Anzahl zwischen 8 und 12 schwankt, ruhen auf einem aus 4 Trägerbalken (grinzele) bestehenden Bundtram. Die Sparren tragen die Querlatten aus Tannenholz, die „leţuri" heißen und auf denen die Ziegeln befestigt sind, früher waren es Schindeln oder Tannenbretter.

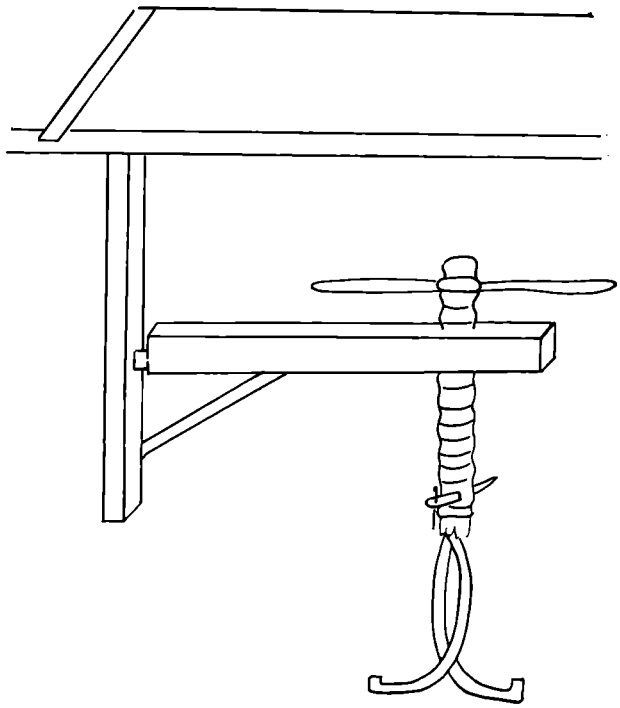

Fig. 7. Granicul pentru dislocarea pietrelor (Josani).

Abb. 7. Winde zum Anheben der Steine (Josani).

ANEXA

ESENŢE DE LEMN FOLOSITE ÎN CONFECŢIONAREA DIFERITELOR PIESE DE MOARĂ

Piesa	Materia primă	Durabilitate	Locul execuţiei
roata hidraulică	arin	30 de ani	Căbeşti, Codreanu Ioan
veşca	brad	8—10ani	local
pietre	piatră de carieră	8 ani	Urviş de Beiuş şi Suncuiuş
„măsele"	carpen	2 ani	local
grindei	gorun	50 ani	local
crînc	corn	5 ani	local
încordătoare de sită	fag	10 ani	local

ANHANG

FÜR DIE HERSTELLUNG DER VERSCHIEDENEN TEILE VON MÜHLEN VERWENDETE ROHSTOFFE (HOLZARTEN)

Teil	Rohstoff	Lebensdauer	Herstellungsort
Wasserrad	Erle	30 Jahre	Căbeşti, Ioan Codreanu
Steinbütte	Tanne	8—10 Jahre	an Ort und Stelle
Steine	Bruchstein	8 Jahre	Urviş de Beiuş und Suncuiuş
„Zähne"	Weißbuche	2 Jahre	an Ort und Stelle
Wellbaum	Eiche	50 Jahre	an Ort und Stelle
Stockgetriebe	Kornellkirsche	5 Jahre	an Ort und Stelle
Siebspanner	Buche	10 Jahre	an Ort und Stelle

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro